

MAĐARONSKI »MEĐIMURSKI JEZIK« U LISTU
MURAKÖZ – MEGYIMURJE 1941.–1944.

V tem prispevku avtor s pomočjo najnovejših rezultatov raziskave međimurskega narečja analizira jezik besedil v kajkavskem narečju hrvaščine, ki so bila objavljena v časopisu *Muraköz* (Međimurje); ta časopis so izdajali Mađžari med 2. svetovno vojno. Avtor analizira pravopis, fonologijo, oblikoslovje in besedišče teh besedil. V članku ne primerja samo jezika besedil z jezikom starejše kajkavske književnosti, ampak skuša tudi ugotoviti, ali je hrvaško narečje, ki je geografsko gledano najbližje Mađžarski in ki je poddialekt međimurskega narečja, služilo kot osnova za jezik teh besedil oz. ali je bil cilj urednika narediti selekcijo jezikovnih značilnosti, ki bi bile sprejemljive za vse govorce međimurskega narečja.

međimursko narečje, časopis *Muraköz*, 2. svetovna vojna, standardizacija narečja, mađžarizacija

Using the latest results of research into the Međimurje dialect, this paper will analyse the language of Croatian Kajkavian texts in the newspaper *Muraköz* (Međimurje), which was published by Hungarians during World War II. The orthography, phonology, morphology and vocabulary of the texts will be analysed. The article will not only compare the language of the texts with the language of older Kajkavian literature, but will also try to find out whether the geographically closest Croatian dialect to Hungary, the subdialect of the dialect of Međimurje, served as the basis for the language of these texts or whether the editor aimed at making a selection of language features that would be acceptable to all the speakers of the Međimurje dialect.

the Međimurje dialect, the newspaper *Muraköz*, World War II, standardisation of the dialect, Hungarianisation

0 Uvod

U radu će se sa stajališta najnovijih spoznaja o međimurskom dijalektu analizirati jezik kajkavskih tekstova u novinama *Muraköz* (Međimurje) koje su izdavali Mađari u Međimurju za vrijeme 2. svjetskog rata. Analizirat će se pravopis, fonologija, morfologija i leksik tih tekstova. Pokušat će se utvrditi je li donji poddijalekt međimurskog dijalekta, zemljopisno najbliži Mađarskoj,¹ poslužio kao osnovica jeziku tih tekstova ili su autori kajkavskih tekstova nastojali napraviti izbor jezičnih

¹ Serdaheljska se skupina donjeg poddijalekta međimurskog dijalekta i nalazi u Republici Mađarskoj.

osobina koje će biti prihvatljive za sve govornike međimurskog dijalekta. Nastojat će se utvrditi i u kojoj je mjeri autorima kajkavskih tekstova uzor bio jezik starije kajkavske književnosti.

1 O listu *Muraköz – Međimurje*

List je bio dvojezični tjednik, a izlazio je od 1884. godine. Prvi je put prestao izlaziti uspostavom Kraljevstva SHS 1918. godine, da bi 1941. bio obnovljen. List je izlazio petkom. Obnovljen je prvim brojem 1. travnja 1941., a zadnji broj za koji se zna izašao je 1. prosinca 1944. Vlasnik i glavni urednik lista u razdoblju između 1941. i 1945. bio je Oto Pečornik, vodeći mađaron u Međimurju. Svrha lista bila je mađarizacija međimurskog stanovništva, a djelatnicima u upravi i tvornicama nerijetko je bila nametnuta pretplata na taj list. Da list nije bio omiljen, svjedoči podatak da su ga u narodu podrugljivo nazivali Mura-koza.

2 Pravopis

Pravopis kajkavskih tekstova u časopisu *Muraköz* može se okarakterizirati kao umjereno korijenski. Prevladava blago etimologiziranje tamo gdje je jasna veza s osnovom i pri prefiguriranim riječima, npr. *podugšati*,² *zibku*, *sodcov*, *navčila*, *rezfrčkaju*, *vitezkom*, *občina*, *robstvo*, *odkod*, *možke*, *srbskoj*, *obtožen*, *reztrgata*, *rezširila*, *hrbtom*, *vozka*. S u *reshajati* (br. 32, str. 7) rijetki je primjer nedosljednosti. Kontinuante prijedloga *və i prefiksa *və- ispred bezvučnih suglasnika pišu se kao v: *vtopili* [ft'opyly], *vtekanye* [ft'ekaŋe], *vkanyuvleju* [fkaŋ'uvleju]. Isto se tako kontinuate prijedloga *və pišu kao v ispred riječi koje počinju s v i f, iako se izgovaraju kao vu: v *vuhaj* [vuv'uhaj], v *Francuskoj* [vufr'ancyskyj]. U pismo se također ne prenosi opća kajkavska osobina da se suglasnici obezvučuju na kraju riječi: *poleg*, *zapoved*, *spomenikov* (G mn.), *hrš*, *prav*. Prijedlog z se u svezi s nekim naglašenim kraćim zamjениčkim oblicima piše zajedno, i to fonetski, npr., *žnjimi*, *ščem*, *stem*. Kad se prijedlog z nađe ispred riječi koja počinje s bezvučnim suglasnikom, piše se fonetski: s *školom*. Negacija se piše skupa s glagolima: *nebi*, *neznam*. Nema ishitrenih i smiješnih primjera radikalne korjenizacije pravopisa, kakvih je mnogo zabilježeno u NDH u to vrijeme.³

Čuva se t u srednjem rodu jednine pridjeva *žalosten*: *žalostno je* (br. 33, str. 1).

Suglasnik j ne piše se u intervokalnoj poziciji: *nepriatela*, *porcia*, *aviatičaram*, *kancelaria*, *familiom*.

² Primjere iz živih govora navodim u znanstvenoj dijalektološkoj grafiji, a primjere iz novina onako kako su tamo napisani. Kako se ne bi suviše opteretio tekst, točan broj novina i stranice na kojoj se nalaze primjeri kojima se oprimjeruju pojedine osobine navodit će se kod prikaza onih osobina koje nisu karakteristične za sve brojeve časopisa.

³ Takvih je pravopisnih nakaradnosti u NDH zabilježeno mnogo, npr. *škribca*, *jastbina*, *pjestnik*, *pistmen*, *ožtečen*, *dručvo*, *modka* (Klaić 1942: 6).

Po pisanju afrikate *đ* i nazala *nj* vidimo kako su Mađari postupno udaljavali Međimurce od hrvatskog pravopisa i privikavali ih mađarskom pravopisu. Afrikata *đ* do 1943. piše se miješano, kao i u starijoj kajkavskoj književnosti: i kao *dj* i kao *gj*: *Medjimurje* (češće *Megymurje*), *ladja*, *rodjenoga* (sve br. 6, str. 8), *tudjincov* (br. 31, str. 6), *magjarski*, *varmegjija* (br. 1, str. 9). Od 1943. nadalje afrikata *đ* bilježi se samo kao *gj*, npr. *rogyeni* 'rođeni' (br. 33, str. 8), *lagye* 'lađe' (br. 32, str. 4), *oslobogynja* (br. 32, str. 5), *rožgyili* (br. 30, str. 2), *kragya* 'krađa' (br. 44., str. 6), *dežgyu*, *zaglagyeni* (br. 44. str. 6). Isto je i s pisanjem suglasnika *nj*. Do 1943. piše se i kao *nj* i kao *ny*, a postupno od 1943. prema 1944. *ny* je sve češće (*od nyega*, *harcuvanyu*, *gnyusom*, *zdavnya*). Od 1944. nalazimo samo grafem *ny*. Kroz pisanje tih samoglasnika vidi se kako su Mađari postupno privikavali Međimurce na mađarski pravopis.

Pripadnici nacionalnosti pišu se malim početnim slovom, kao što je i uobičajeno u mađarskom pravopisu: *magjar*, *čakovčanci*, *englezi*, *nemci*, *medjimurci*. Utjecaj mađarskoga pravopisa je i taj što se kod pisanja osobnih imena prvo piše prezime, a onda ime:⁴ *Kuzmics Mihalj*, *Gorki Maksim*, *Pecsornik Otto*, *Zadravec Istvan*, *Hitler Adolf*.

Mađarizirani antroponimi i toponimi od početka se pišu grafemima iz mađarskog pravopisa, npr. *Tersztenyák Gusztáv*, *Miholcsek Miklós*, *Csákatorny* (Čakovec), *Stridovár* (Štrigova).

Zarez se stavlja i ispred veznika u zavisnosloženim rečenicama, npr. *Na jempot se pripetilo, kaj je mašina hitila velkoga remena.* (br. 33, str. 8), *Glasi od sobote nam veliju, da v Karpatami, v Beskid zvanom bregovju, su bile težke bitke.* (br. 41, str. 5).

Iako urednik nije imao namjeru staviti *ć* u suglasnički inventar, u novinama ipak nalazimo grafem za taj fonem, i to vrlo često na mjestima gdje bi ga teško stavio i najslabiji poznavatelj hrvatskoga standardnog jezika, npr. *dični/dični* (br. 1, str. 1), *ćuda* (br. 1, str. 6), *klećiju* (br. 1, str. 9), *ćemu* (br. 33, str. 1). Najvjerojatnije takve grafeme najvećim dijelom možemo pripisati tiskarskim greškama (ili čak slabom otisku). Čitatelj će uočiti i druge brojne pojedinačne neobične oblike koji su očito tiskarske greške, a ne dio sustava: *dogovovili*, *sovjem govoru*, *pesice* (sve br. 1, str. 8).

3 Fonologija

3.1 Vokalizam

Iako su u međimurskom dijalektu samoglasnički sustavi vrlo složeni (u naglašenoj poziciji ima sustava od 10 do 13 samoglasnika, a u nenaglašenoj 4 s vrlo složenom realizacijom), urednik se odlučio za samo 5 samoglasnika kojima se bilježe samoglasnici u standardnom jeziku. Kako su ondašnja dijalektološka znanja

⁴I autor ovog članka u slobodnoj konverzaciji zbog navike iz djetinjstva najprije spomene svoje prezime, a tek onda ime.

bila vrlo oskudna, potpuno je jasno da se autori kajkavskih tekstova nisu mogli upuštati u, sa stajališta pragmatike književnoumjetničkih tekstova, vrlo složenu problematiku bilježenja stvarne kvalitete samoglasnika iako je činjenica da je velika raznovrsnost međimurskog vokalizma u pučkom i laičkom poimanju svoje izvorište ima u mađarskom jeziku mogla u velikoj mjeri pomoći mađarizaciji Međimurja. Prekomplicirana grafija bi vjerojatno u začetku odbila čitatelje. Pragmatična je i odluka da se otvoreno φ ($< \bar{a}$) piše kao *a* (jedini je izuzetak *hombar* 'spremište za žito') jer način bilježenja otvorenog φ grafemom *o* kod nekih suvremenih kajkavskih pisaca⁵ sasvim sigurno nije najsretnije rješenje zbog značajnog doprinosa nečitljivosti teksta. Bilježenje najrazličitijih diftonga iz gornjeg poddijalekta uredniku vjerojatno nije palo ni na pamet ($\underline{au} < \bar{\varphi}$, $ij < i$, $\bar{ei} < \bar{i}$, $\underline{au} < \bar{e}$, \bar{e} , \bar{e} , $\underline{ou} < \bar{o}$).

Refleks jata isključivo je *e*, *i* u naglašenoj i u nenaglašenoj poziciji.⁶ Od ikavizama zabilježeni su *tirati* 'tjerati' i *sim* 'ovamo', a nema ikavizama *šnjuk*'oša i *v'inec*, karakterističnih za mnoge donjomeđimurske govore.

Kao i u starijoj kajkavskoj književnosti (Šojat 1969b: 69) te srednjem i gornjem poddijalektu refleks slogotvornog *l* je *u* (*sunce*, *vuka*, *pokučimo*, *podugšati*), a ne *o* kao što je u svim donjomeđimurskim govorima.

Tradicije se autori kajkavskih tekstova drže i kod gramatičkih morfema u kojima je u MD *o*-samoglasnik od starog stražnjeg nazala (npr. 3. 1. mn. prezenta, A jd. imenica E-deklinacije), urednik se odlučuje za pisanje *u*, npr. *spravljaju*, *gizdavu dušu*, *zelenkastu opravu*. Samoglasnik *u* je i u glagolima 2. vrste, npr. *meknuti*, *stisnuti*, *obrnula*. U živom je govoru to fonem *u* čija se realizacija kreće između φ i *u*, i to centralnije od njih. No, kako je stari stražnji nazal u MD dao *o*, bliže živim govorima bilo bi pisanje *o*. Suprotno od tradicije u tekstovima starije kajkavske književnosti, refleks φ u korijenskim morfemima je *o*, npr. *pot*, *roka*, *goska*, *moka* 'muka'. Do nedosljednosti dolazi u pisanju imenice *bodočnost/budučnost*. U živom je govoru, sve do ideologizacije toga leksema, sasvim sigurno prevladavao oblik *bodočnost* jer je stražnji nazal u međimurskom dijalektu dao *o*. No u kajkavskim tekstovima ovih novina potvrđen je i oblik *budučnost*, što je jedan od rijetkih primjera nesigurnosti u razdvajanju hrvatskog standardnog jezika i narječja (br. 32, str. 6). U svojim dijalektološkim istraživanjima nisam nigdje potvrdio oblik *bodočnost* jer se za vrijeme socijalističke Jugoslavije prečesto rabila riječ *budučnost* ('svijetla') i stari se oblik iz živoga govora izgubio.

⁵ Za takvo se pisanje otvorenog *o* odlučila cijenjena međimurska književnica Magdalena Vlah Hranjec. Od mnogih sam čitatelja njezinih knjiga čuo da ih je *o* na mjestu *a* zbunilo i često nisu pogodili pravo značenje riječi, npr. *zafoliti* umjesto *zafaliti*, *vrot* umjesto *vrat*, *domoči* umjesto *domači*, *glot* umjesto *glad*. Popularniji način pisanja samoglasnika međimurskog dijalekta predložio je zagrebački publicist međimurskog podrijetla Ivo Horvat (1994).

⁶ U cijelom je MD jat u naglašenoj poziciji dao zatvorene *e*-samoglasnike: razlika je u tome da li se diftongizira ili ostaje krajnje zatvoreno *e*, npr. *d'ete/d'ajte*, *vr'eme/vr'ajme*. Glede refleksa jata u nenaglašenoj poziciji MD se dijeli na 2 područja: a) $\bar{e} > e$ (DP i SP osim VRS), b) $\bar{e} > j$ (GP, MAP i VRS), *sek'ira/sjk'ira*, *č'ovek/č'ovjk*.

Osim gubljenja početnoga nenaglašenog *o* ili *u*, rijetki su oblici iz živog govora u kojima dolazi do gubljenja pojedinih nenaglašenih samoglasnika (npr. *matrijala* br. 1, str. 3.). Prema gubljenju početnoga nenaglašenog *o* ili *u* autori kajkavskih tekstova nisu se najdosljednije odnosili: u nekim se riječima čuva *o* na početku riječi, a u nekima ne, npr. *opala* (br. 1, str. 6), *otava* (br. 31, str. 8), ali *zrok* (br. 33, str. 8) 'uzrok', *štarija* 'krčma' (br. 32, str. 6). Od oblika kod kojih je zabilježen u živim govorima neki rjeđi prijelaz fonema u novinama je zabilježen oblik *pajdoč* (pril. sad. od *pojti*) gdje se dogodila promjena *o > a*, što je karakteristično za podturensku skupinu. Općenito je u kajkavskim tekstovima ovih novina zanemariv broj kontrakcija, gubljenja samoglasnika, pojedinačnih prijelaza fonema, koji se događaju u pojedinim mjesnim govorima. Autori kajkavskih tekstova bili su svjesni da pojedinačne fonološke pojave u pojedinim govorima ne mogu biti uzor za standardizaciju nekog jezika. Tome svjedoči i samoglasnik *o* u imenici *bomba* i zamjenici *onda*. U cijelom je međimurskom dijalektu *bumba* i *unda* zbog česte promjene *o* u *u* ispred nazalnih suglasnika.

Vokalno *r* u nenaglašenoj poziciji uglavnom se ne piše se s popratnim samoglasnikom, kao što je u govorima i tekstovima starije kajkavske književnosti (Šojat 1969b: 70). Zabilježili smo svega 3 takva primjera: *čerleni* (br. 41, str. 1), *veršnyakov* (br. 44, str. 5), *obertnik* (br. 1, str. 9).

3.2 Konsonantizam

Suglasnik *nj* u većini je međimurskih govora prešao u *j* (osim istočnih govora, tj. preloške i donjodubravске skupine.). Čak i kod pomurskih Hrvata dolazi do određenog kolebanja u pojavi toga samoglasnika. No u kajkavskim tekstovima ovih novina dosljedno dolazi u svim riječima gdje postoji u onim govorima u kojima se čuva osim u pridjevima trpnim, npr. *ogrjeno* (br. 32, str. 6). Čuvanje *nj* možemo pripisati utjecaju standardnog jezika i tradiciji starije kajkavske književnosti.

Suglasnik *lj* u tekstu ne postoji. Na svim mjestima gdje bi trebao doći stoji *l*: *lubav*, *dale*, *kral*, *voditel*, *bolševičkih*, *v nedelu*, *pogibel*, *roditelsku*. Tu je presudan utjecaj fonologije mađarskog jezika jer u mađarskome nema *lj*, kao ni u gornjem poddijalektu i serdaheljskoj skupini, a također ni u prekodravskim podravskim govorima. Donji je poddijalekt glede suglasnika *lj* u tom vrlo širokom području bez *lj* usamljena kajkavska enklava jer je izuzetno »sklon« tom suglasniku. Tako u cijelom donjem poddijalektu *l* prelazi u *lj* ispred *u* (npr. *lj'uk*, *plj'uča*, *slj'uga*, *glj'uhj*), a u donjodubravskoj skupini i ispred prednjih samoglasnika (npr. *lj'imyn*, *lj'etva*, *lj'ęsa*). U tim je govorima zabilježen velik broj samostalnih prijelaza *l* u *lj* kojima na prvi pogled ne vidimo točan uzrok (npr. *k'uľku* 'koliko', *n'ęstuľ* 'stelja', *v'ęľkj*, *st'oľak* 'stolnjak').

Čuva se stara skupina *rj*, npr. *pokvarjeni*, *morje*.

Ne vrši se sibilizacija: *bolševiki*, *orsagi*.

Od prijelaza i gubljenja suglasnika zabilježenih u živim govorima i potvrđenih u kajkavskim tekstovima ovih novina ističu se sljedeći: a) pojednostavljivanje skupine *-žj-* u odnosnim pridjevima (*boža veličanstvenost* (br. 1, str. 5); b) prijelaz intervokalnog *z* u *ž* u pojedinačnim primjerima: *mužiku* (br. 32, str. 1), *pogažiju* (br. 41, str. 1); c) prijelaz intervokalnog *s* u *š*: *komišija* (br. 33, str. 8); d) prijelaz intervokalnog *š* u *ž* u suglasničkim skupinama u pojedinačnim primjerima: *inšpektor* (br. 32, str. 6), *Budapešt, zarešterali* (sve br. 32, str. 7); e) prijelaz *d* u *r* u pridjevu *seri* 'sijed' (br. 32, str. 8), što je karakteristično za područje od Turčišća do Podturna.

Osim priloga *komaj* nisu zabilježeni drugi prilozi s navescima, inače vrlo česti u živim govorima.

4 Morfologija

Kad znamo kakva je šarolikost deklinacijskih nastavaka u živim govorima (u većini međimurskog dijalekta u istim govorima postoje za neke kategorije od 2 do 4 fakultativna nastavka, a kakva je raznolikost između pojedinih dijelova međimurskog dijalekta, ne treba ni govoriti), možemo reći da je morfologija kajkavskih tekstova u ovim novinama vrlo pomno usklađena, što dokazuje da se standardizaciji međimurskog dijalekta prišlo vrlo ozbiljno. Kako standardizacija morfologije, posebno deklinacijskih nastavaka, podrazumijeva umjetno stavljanje nastavaka, malobrojne nedosljednosti možemo pripisati krivoj procjeni padeža u trenutku pisanja teksta, posebice iza prijedloga.

4.1 Nastavci imeničke deklinacije u kajkavskim tekstovima novina *Muraköz*

A-deklinacija muškog roda

muški rod

Sg. N	-∅	A	-a, -∅	Pl.	N	-i	A	-e
G	-a	L	-u		G	-ov	L	-aj
D	-u	I	-om		D	-am	I	-i

A-deklinacija srednjeg roda

Sg. N	-o, -e	A	-o, -e	Pl.	N	-a	A	-a
G	-a	L	-u		G	-∅	L	-aj ⁷
D	-u	I	-um, -em		D	-ima	I	-i

E-deklinacija

Sg. N	-a	A	-u	Pl.	N	-e	A	-e
G	-e	L	-i		G	-∅, rj. -i	L	-aj
D	-oj	I	-om		D	-am	I	-ami

I-deklinacija

Sg. N	-∅	A	-∅	Pl.	N	-i	A	-i
G	-i	L	-i		G	-i	L	-ima
D	-i	I	i		D	-ima	I	-ima, -mi

⁷ Izuzetak je v *vremenima* (br. 33, str. 1).

Kod imenice *ludi* čuvaju se ostaci deklinacije stare I-deklinacije, npr. *ludem* (D mn.); *vidimo stare ludi* (br. 30, str. 1). Najvjerojatnije se zbog analogije s imenicom *ludi* imenici *gospa* 'gospođa' u D mn. dodaje nastavak *-em*: *fala dobrim gospem* (br. 31, str. 22). Na istoj strani kod te imenice nalazimo i u starijoj kajkavskoj književnosti vrlo rijedak nastavak za genitiv imenica I-deklinacije (*božjeh zapovedeh*, Šojat 1969e: 76): *trud naših gospeh*. Inače, vrlo su rijetki primjeri s nastavcima za kose padeže u kojima se čuva *h* (npr. *metrih*, br. 1, str. 8). Takvi rijetki izuzeci vjerojatnije su nastali pod utjecajem starije kajkavske književnosti gdje su nastavci s tim suglasnikom vrlo česti negoli pod utjecajem gornjeg poddijalekta gdje su nastavci s *h* prisutni i u živim govorima.

U cijelom međimurskom dijalektu u G mn. A- i E-deklinacije supostoje nastavak *-i* i nulti morfem. U kajkavskim tekstovima ovih novina nulti morfem je dosljedan, osim kod ponekih riječi uz koje stoji broj ili riječ koja označuje količinu, npr. *puno medali* (br. 33, str. 6), *puno bombi*, *šest konzervi* (sve br. 6, str. 14), *deset metrih*; *30 dni* (br. 1, str. 8). No težnju k standardizacijskoj dosljednosti vidimo i po primjerima *litrov*, *miljonov* i *penezov*. Te imenice čak i najstariji ispitanici upotrebljavaju s nastavkom *-i* pa je nastavak *-ov* sasvim sigurno umjetno stavljen na te imenice.

Nastavak za D mn. imenica A-deklinacije posebice odudara od situacije u živim govorima jer ni u jednom mjesnom govoru nije potvrđen nastavak *-am*: *držala honvedam*, *stranjskim gospodaram*, *To pustimo našim spametnim voditelam* (br. 32, str. 1). Tu je napravljena analogija prema E-deklinaciji.⁸ Prema nastavcima iz E-deklinacije ujednačeni su *i*, u živim govorima vrlo raznoliki, nastavci za L množine A-deklinacije: *po štacunaj*, *na vrataj*, *v selaj*, *pre varašaj*. Izuzetaka je malo, npr. *po glavnim vulicam* (br. 31, str. 22), gdje je umjesto nastavka *-aj* nastavak *-am*.

U I mn. imenica E-deklinacije i L mn. imenica A-deklinacije ponegdje se može vidjeti nastavak *-am*, no isključivo kao posljedica nepažnje zbog krivog određivanja padeža.

Nastavak *-mi* u I mn. imenica I-deklinacije potvrđen je kod imenica *oko* i *reč*: *z otprtimi očmi*, *stemi mojemi rečmi*.

Nastavak *-aj* za G mn. u svezi *na čuda mestaj* (br. 33, str. 8) nije dio sustava jer je urednik greškom imenicu *mesto* stavio u lokativ umjesto genitiva.

4.2 Glagoli

I sustav konjugacijskih nastavaka vrlo je ujednačen. U 3. l. mn. prezenta zabilježeni su samo dulji oblici, i to na *-ju* (npr. *obrneju*, *harcuvleju*), a kraćih oblika nema.⁹ Nastavak *-du* u 3. l. mn. koji je čest u GOS, PRS i SHS nije potvrđen.

⁸I u starijoj kajkavskoj književnosti nije uobičajen taj nastavak za D mn.: »U cijeloj su kajkavskoj književnosti nastavci za dativ pl. identični s nastavcima instrumentala sg., s istim sporadičkim mogućnostima odstupanja od pravilne distribucije nastavaka *-om* i *-em*.« (Šojat 1969e: 71.)

⁹U najvećem dijelu međimorskog dijalekta samo dulji oblik imaju samo glagoli V. vrste 1. razreda i većina glagola IV. vrste, npr. *p'itaju*, *'imaju*, *k'rstiju*, *v'oziju*, *u'm'ačiju*, *tr'ubiju*. Svi ostali glagoli imaju i dulji i kraći oblik. U GP postoje samo dulji oblici.

Nastavak za pridjev radni m. r. jd. je *-l*. U Međimurju samo manji dio govora (donji poddijalekt osim goričanske skupine) ima taj nastavak, dok je u drugima *-u* (srednji poddijalekt, goričanska skupina) i *-o* (gornji poddijalekt, macinečka podskupina).

U tekstovima su potvrđene brojne sveze po uzoru na njemačku sintaksu gdje su prilozi *v'un, fkrej, doli, g'ori, prek, nuter, proč* u ulozi odvojenoga prefiksa, što je izuzetno često u međimurskom dijalektu, npr. *doli streliti, kuruzu nuter dati* 'prodati kukuruz', *dati vun naredbu* 'narediti', *skup se složili* 'sastati se', *cene gori iti* 'poskupjeti'.

4.3 Pridjevi

Nastavci pridjevsko-zamjeničke deklinacije u kajkavskim tekstovima novina *Muraköz*.

Jednina			
	muški rod	srednji rod	ženski rod
N	-y, -Ø	-e, -o	-a
G		-oga, -ega	-e
D		-omu, -emu	oj
A		= N ili G	-u
L		-im	-oj
I		-im	-om
Množina			
	muški rod	srednji rod	ženski rod
N	-i	-a	-e
G		-ih	
D		-am	-im
A	-e	-a	-e
L		-im	
I		-imi	

U DL jd. pridjevsko-zamjeničke deklinacije nastavak je *-oj*, npr. *proti postaviti črlenoj pogibelji, po falešoj ceni, v lepoj megymurskoj narodnoj opravi*. Isto je tako i kod imena država koje su poimeničenjem nastale od pridjeva, npr. *v Grčkoj i Francoskoj; v južnoj i srednjoj Engleskoj*. Iako su u tim padežima u starijoj kajkavskoj književnosti bili prisutni i nominalni i pronominalni nastavci (Šojat 1970a), a u gotovo cijeloj kajkavštini potvrđeni samo nominalni nastavci, autori tekstova odlučili su se za pronominalne nastavke (jedini je izuzetak *v bosanski buni* – br. 1, str. 9).

U GD jd. potvrđeni su samo dulji oblici, npr. *nedozvolenoga hasna, našemu Visokodostojnomu Gosponu Guverneru*. U živim su govorima češći kraći oblici.

Neočekivaniji je nastavak *-am* (*sem zasleplenam narodam*) za D mn imenica A-deklinacije. U živim govorima nastavak je *-im*, a autori kajkavskih tekstova za njega su se odlučili vjerojatno analogijom prema A-deklinaciji.

4.4 Zamjenice

Kao atributna upitno-odnosna zamjenica za živo služe i *šteri* i *koji*. Zamjenički pridjev završava na *-ši*: *takši*, *nekši*, *nikši* što nije osobina »tipičnih« donjomeđimurskih govora (donjodubravsko, preloška i serdaheljska skupina) u kojima je nastavak *-yf*.

5 Leksik

Može se reći da je leksik tih tekstova vrlo vjeran onom iz međimurskih govora. Hungarizama nema tako mnogo koliko bi se moglo očekivati s obzirom na cilj ovih novina. S obzirom na to kako govornici istočnog dijela MD još i danas upotrebljavaju brojne hungarizme, autori kajkavskih tekstova mogli su ih mirne duše u tekst unijeti neusporedivo mnogo više. No, vidimo da su vodili računa o govornicima gornjeg poddijalekta kojima hungarizmi nisu tako bliski. Hungarizmi su najzastupljeniji kod riječi koje se odnose na administrativni ustroj ili se često upotrebljavaju u kontekstu mađarskog domoljublja ili propagande, npr. *aldov* 'žrtva', *alduvati* 'žrtvovati', *čonta* 'kost'¹⁰ (*čonte siromašnih ruskih selskih ljudi*), *deak* 'đak', *gyungy* 'biser' (*pravi gyungy naše domovine*), *hahar* 'krvnik' (*hahar svojega naroda*), *harcuvanye* 'boj', *kotrig* 'dio', *leventaš* (nešto poput »svjesnog« omladinca u socijalističkoj Jugoslaviji), *orsag* 'država', *ovuda* 'dječji vrtić', *pelda* 'primjer', *tabor* 'rat', *taborski* 'ratni', *vadas* 'stražar', *vadasija* 'stražarenje', *varaš* 'grad', *honved* 'pripadnik mađarskih domobranskih postrojbi' (za vojnika se upotrebljava talijanizam *soldat*). Ostali zabilježeni hungarizmi uglavnom su sami po sebi (bez nametanja) i danas dio aktivnog leksika govornika međimurskog dijalekta, i to bez ikakve političke prisile, što je začudno sa stajališta jezične ekonomije,¹¹ npr. *beteg* 'bolestan',¹² *fjškaliuš* 'advokat',¹³ *ketuš* 'suradnik',¹⁴ *laboda* 'lopta', *majuš* 'svibanj',

¹⁰ *č'onta* (*csont* 'kost') – Kod mlađih se ispitanika danas značenje toga leksema suzilo se na životinjske kosti, i to u kontekstu jela: *S'ame č'onte sam d'obju na ub'edu*. 'Same kosti sam dobio na ručku.' *X'itij p'esu č'onte!* 'Baci psu kosti!' (Blažeka 2006: 17.)

¹¹ Objašnjenje vjerojatno leži u činjenici koju ističe Žagar Szentesi: »Pritom je socijalni karakter dodirivanja dviju jezičnih zajednica bio sasvim neposrednog i lokalnog tipa, dakle govornici su mahom bili u stvarnim kontaktima kroz svakodnevne životne situacije (za razliku od dodirivanja hrvatskog jezika s engleskim ili francuskim, na primjer).« (Žagar Szentesi 2003: 124.)

¹² Replike vezane uz model *beteg* i danas se dobro čuvaju zbog eufemističkog prizvuka spram leksema vezanih uz *b'olest*, pa čak i kod onih najmlađih: *b'etek*, *bet'ežen*, *betežn'ica*, *betežn'ik*, *betež'uvatj*, *zbet'ežatj*.

¹³ *fjšk'arijuš* (*fiskárius* 'odvjetnik') – U značenju 'odvjetnik' imenica *advuk'at* danas je potpuno potisnula hungarizam *fjšk'arijuš*. Danas taj hungarizam znači: 'onaj koji se razmeće učenošću; mudrijaš' (*D'išeų se v'učjt za fjšk'arijuša*. – Ispitanik nije htio reći da se netko upisao na pravni fakultet, već je iskazao zavist prema onome tko ima mogućnost školovati se; *yn tj je pr'ovj fjškar'ijuš*. 'On je pravi mudrijaš.'). (Blažeka 2006: 20.)

pajdaš,¹⁵ *terh* 'teret', *tolvaj* 'razbojnik, otimač'. Iznenađuje što se za nerasta upotrebljava hrvatska riječ *merosec*, a ne hungarizam *kanžar*.¹⁶ Antroponimi i toponimi se mađariziraju, i po obliku i pravopisno: *Kuzmics Mihaly*, *Tersztesyák Gusztáv*, *Miholcsek Miklós*, *Perlak* (Prelog), *Szent Rokus* (Sveti Rok), *Csákatorny* (Čakovec), *Stridovár* (Štrigova). Na početku se i našao koji izuzetak od mađarizacije, no kasnije ih više nije bilo. Utjecaj mađarske antroponimije vidljiv je i danas kod imena i prezimena (Frančić 1997) starijih Međimuraca, npr. *Bal'oš* (Balász), *Ilka* (Ilike), *Jandr'oš* (András), *K'orčy/K'aru?* (Károly), *Mjx'q* (Mihály), *Ž'ofa* (Zsófia), *Xeged'uš* (Hegedüs), *Mar'odj* (Maródi), *Sab'ol* (Szábó).

Germanizama samih po sebi ima mnogo u cijelom međimurskom dijalektu (Blažeka 2001) pa ih je i u kajkavskim tekstovima ovih novina potvrđeno mnogo, npr. *banhof* 'kolodvor', *cug* 'vlak', *liferacija* 'transport', *lifrati* 'transportirati', *luft* 'zrak', *mašingever* 'puškomitraljez', *purgar* 'građanin', *rauber* (*bolševički*) 'razbojnik', *šloser* 'bravar', *štrof* 'kazna', *štuk* 'dio', *šloprog* 'klaonica', *plajbas* 'olovka', *cajt* 'vrijeme', *švicati* 'znojiti se', *verter* 'bolničar', *žagar* 'pilar'. Vidljivo je da među germanizmima ima dosta izraza vezanih za vojsku i vojnu tehniku, što govori i o namjernom biranju takvih riječi zbog savezništva s Nijemcima.

Ni kod jednog zabilježenog hungarizma i germanizma nisu zabilježene sinonimne hrvatske riječi, što također govori o vrlo pomnoj uređenosti teksta.

Mali je broj novostvorenih riječi i tzv. knjiških leksema, tj. leksema koji ne bi bili zaživljeni u živom govoru, već su plod autorove inovativnosti. Takve su npr. imenice *izdajetel* 'izdajica', *pofala* 'pohvala' i *tatbina* 'lopovluk' koje teško da su postojale u živom govoru, nego su najvjerojatnije uzete iz starije hrvatske književnosti. Od najvjerojatnijih autorskih kovanica ističem pridjev *podmorni* tvoren prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom (*podmorne ladje* – br. 33, str. 7) i zbirnu imenicu od *medala*: *medalije* (br. 36, str. 6). Budući da se prilozi sadašnji tvore od nesvršenih glagola,

¹⁴ *k'etuš*, *ket'ušjtj se* (**kettős** 'suradnik; drug') – Kod starijih ispitanika značenje te imenice i glagola tvorenog od nje povezano je sa suradnjom u neutralnom smislu. Za mlađe ispitanike ta su značenja derogirala u pravcu suradnje u nekom sumnjivom poslu, čak i zabranjenom ljubavnom odnosu (*T'ne dv'o su ket'ušj*. 'Ta dvojica tajno surađuju.' *Unda sj je n'ašeju sv'oje k'etuše i v'e t'ira š'efta*. 'Onda je našao svoje suradnike i sada vodi posao.'; *Onj se ket'ušiju*. 'Oni tajno održavaju ljubavnu vezu.').

Ti su leksemi najvjerojatnije nastali od mađarskog priloga / imenice *kettos* 'dvostruko, duplo' / 'bliznac'. Hadrovics kaže da u mađarskom jeziku nema potvrde za značenje koje bi išlo u pravcu zajedničke akcije ili druženja (Hadrovics 1985: 307), no nije teško povezati blizance i dvostrukost sa zajedništvom. Mala je vjerojatnost da su ti leksemi nastali od germanizma die Kette 'lanac' iako nas i lanac može asociirati na povezanost (Blažeka 2006: 20).

¹⁵ Leksemi vezani uz model **pajtás** 'prijatelj' i danas su dio aktivnog leksika u cijelom MD: *pajd'oš*, *pajdaš'ica*, *pajdaš'ija*, *pajd'ošjtj se*, *spajd'ošjtj se*. No, kod starijih ispitanika nema razlike između *prij'ateļa* i *pajd'oš'a*. Za mlađe ispitanike navedeni hungarizmi suzili su značenjsko polje na odnos površnijeg druženja, najčešće mlađih ljudi, dok se leksemi vezani uz imenicu *prij'ateļ* upotrebljavaju za izražavanje dublje povezanosti među ljudima (Blažeka 2006: 18).

¹⁶ Ung. *kanász* 'Schweinehirt'; – sichere Belege seit 1589 (TESz), abgeleitet aus *kan* 'Eber' mit dem Suffix der Berufsamenen *-ász, -ész*, wie *halász* 'Fischer', *vadász* 'Jäger', *kertész* 'Gärtner'. Ursprungs des Grundwortes nicht geklärt (Hadrovics 1985: 290).

kao novotvorba zvuči i prilog sadašnji od glagola *dojti* koji je svršen: *dojdoča zima* (br. 42, str. 5). Zanimljiva je i imenica *sunčenica* u značenju 'suncokret' (*sunčeni-čino olje*). Nije potvrđena u današnjim istraživanjima međimurskog dijalekta. No, konačne je sudove o postojanju određenih leksema teško davati s obzirom na to da nemamo istraživanja leksika međimurskog dijalekta iz onog vremena.

Neobično je što se imenica *pop* upotrebljava u neutralnom smislu, i nijedna druga u tom značenju: ni hungarizam *pleb'onyš*, a ni hrvatske riječi *veleč'asni*, i *guspuđ'in*. Danas Međimurci imenicu *pop* koriste samo u pejorativnom smislu, a malo je vjerojatno da je i onda bilo drugačije.

U rečenici *Napravili su grdo gospodarenje*, glagolska imenica ne znači 'upravljanje nečim', već loše postupanje neprijateljskih vojnika.

Imenica *pelda* ima značenje 'primjer' koje je uobičajeno u starijoj kajkavskoj književnosti¹⁷ (*Puce v Drávavárasheľju su za to peldu pokazale*, br. 42, str. 5), a ne pejorativna značenja koja su danas potvrđena u nekim govorima međimurskoga dijalekta.¹⁸

Vjerno se odražava i sintaksa i pragmatika živoga govora. Npr. u rečenici *prosil je za sopen vekšu cenu, kak je smeti* (br. 32, str. 4) zanimljiv je eufemistički glagol *prositi* u kontekstu prodaje (umjesto *iskati*), a također i infinitivna konstrukcija u funkciji bezlične konstrukcije.

Za većinu se dijelova međimurskog dijalekta može naći upravo za njih karakterističnih leksema. Po leksemima kao što su *švercar* i *človek* vidimo nastojanje da se uzmu riječi iz cijelog Međimurja jer su oni karakteristični za SP i GP, dok su u donjem Međimurju uobičajeni oblici *š'vercer* i *č'ovek*. Upotreba priloga *brščas* i posebice veznika *eli* upućuje na Donju Dubravu i Kotoribu (većina Međimuraca upotrebljava veznik *'alj*: *'Alj je t'o 'istjina?*). Tipičan pak je za gornji poddijalekt (kod kojeg se vidi velik utjecaj slovenskih dijalekata) pridjev *izhodan* (npr. *V Izhodnoj Pruskoj*).

¹⁷ Ung. *pelda* 1. 'Beispiel' 2. 'Symbol' 3. 'Parabel' 4. Bild, Statue, Bildsäule, Darstellung – entlehnt aus mhd. *bilde, bild* mit Lautersatz für die anlautende stimmlose Media (B). Die abgeleiteten kr. Formen wie *pelden* und *peldovati* haben ihre Vorbilder in ung. *példas* (seit 1382) und *példás* (seit etwa 1416, vgl. TESz). (Hadrovics 1985: 409–411.)

¹⁸ *p'el'da* (**példa** 'primjer; simbol; slika; kip') – Za ovaj je germanizam očito da je došao preko mađarskog kao jezika posrednika. Značenje u kojem se koristi u govoru Goričana nije zabilježeno u literaturi: 'netko tko izgleda loše, iscrpljeno, bolesno' (*K'aj p'el'da zgl'ed'i 'od d'a je b'iu na k'emuter'apijj*. 'Loše izgleda otkada je bio na kemoterapiji.'; *Se n'aš v'al'da s t'om p'el'dum ž'eni'ju!* 'Nećeš se valjda s ženiti s djevojkom koja tako bolesno izgleda!'). Posebice je zanimljiv glagol izveden od te imenice: *p'el'duvatj* impf. 'raditi nešto opasno što će vrlo vjerojatno uroditi lošim posljedicama' (*P'el'duvaj je ka sj je n'ogu f'rgeu*. 'Tako je dugo to radio dok si nije slomio nogu.'; *P'el'duvaj je duk su ga n'e z'apralj*. 'Tako je dugo to radio dok ga nisu zatvorili.'). (Blažeka 2006: 25.)

6 Jezik »partizanskog« letka

Zanimljiva je pragmatika jezika letka (br. 41, str. 5) za koji autor teksta tvrdi da ga vjerno prenosi, a koji je navodno bio bačen iz aviona. U to teško možemo povjerovati zbog 2 razloga:

1) Malo je vjerojatno da bi partizani pokušali imitirati međimursku kajkavštinu, i to na tako nakaradan način. Naime, jezične osobine toga teksta komična su mješavina standardnog jezika i kajkavštine. Od pravopisnih nakaradnosti ističem sljedeće: a) miješano pisanje *nj* kao *nj* i *ny* te afrikate *đ* kao *đ* i kao *gy*, b) pogrešno pisanje jata (*proljevali*), c) pisanje pomoćnih glagola zajedno sa zamjenicama (*viste, svečemo*). Od jezičnih nakaradnosti ističem: a) palatalizaciju *g* u *ž* u imperativu glagola *ulagivati se: I najdalje se ulaživajte magarima!* i b) pogrešno slaganje subjekta i predikata u broju: *Dupe vaših žena i kćeri su deblje od ugojenih svinja*.

2) Sadržaj teksta ide u prilog Mađarima jer teško da bi se koga takvom argumentacijom moglo privoljeti na svoju stranu: *Magjari su se vami bolje ulagivali nego svojim vlastitim i rodnim magyarima, samo zato da ih zavolite. Svečemo učiniti da vašem povolnom stanyu što prije kraj bude*. Teško je vjerovati da bi partizani u propagandnom letku prijetili da će pobiti djecu Međimuraca: *Dok smo se mi patili i našu krv preljevali, dotlen ste vi djecu fabricirali plodnije nego zečevi. Svečemo učiniti, da ni od njih neostane mnogo u životu*.

8 Zaključak

Jezik časopisa *Muraköz* predstavlja s jezičnoga stajališta vrlo solidan pokušaj standardizacije jednog dijalekta u svrhu odnarođivanja govornika toga dijalekta. Izbor jezičnih osobina govori o tome da su autori kajkavskih tekstova nastojali birati jezične osobine koje će biti prihvatljive većini govornika dijalekta, a nastojali zanemariti one pojedinačne osobine mjesnih govora koje nisu raširene po većem dijelu dijalekta. Nastojali su »udovoljiti« govornicima svih dijelova dijalekta, pa nisu dominantne, kao što bi se očekivalo, jezične osobine istočnog dijela donjeg poddijalekta međimurskog dijalekta koji je zemljopisno najbliži Mađarskoj, a čak se jednim dijelom i danas nalazi u Mađarskoj. Iako je vidljiva tendencija da se napravi što veći odmak od hrvatskoga standardnog jezika, to ipak nije učinjeno preradikalno jer su neke osobine standardnoga jezika na mjestima gdje bi ih i manji znalac znao zamijeniti karakterističnim kajkavskim osobinama. U pravopisu je vidljiva tendencija k umjerenom korijenskom pravopisu. Morfologija je vrlo pomno razrađena jer nema brojnih dubleta, koje su prisutne u cijelom međimurskom dijalektu. Mnoga su ujednačenja napravljena po analogiji prema E-deklinaciji. Pomno je biran i leksik jer, potpuno suprotno očekivanjima, nema parova sinonima od kojih je jedan slavenskog podrijetla, a drugi hungarizam ili germanizam.

Literatura

- BLAŽEKA, Đuro, 2001: Germanizmi u međimurskim govorima. *Riječ*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo. 7–16.
- BLAŽEKA, Đuro, 2004: *Govori Međimurja*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- BLAŽEKA, Đuro, 2005a: Gornji međimurski poddijalekt. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah* (Zora 4). Ur. M. Koletnik, V. Smole. Maribor: Slavistično društvo. 108–116.
- BLAŽEKA, Đuro, 2005b: Odnos govora pomurskih Hrvata prema međimurskom dijalektu. *Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim djelovanjem, Budimpešta 6.–7. studeni 2003*. Budimpešta. 143–152.
- BLAŽEKA, Đuro, 2006: Hungarizmi u govoru Goričana. *Suvremena lingvistika* 32/1. 1–27.
- FRANČIĆ, Anđela, 1997: Mađarski elementi u međimurskoj antroponimiji. *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*. Pečuh. 169–175.
- HADROVICS, László, 1985: *Ungarische elemente im Serbokroatischen*. Budimpešta.
- HORVAT, Ivo, 1994: *Kajkavska grafija – obojenost samoglasnika (otvorenost/zatvorenost)*. *Kaj* 2–3. Zagreb. 85–89.
- KLAIĆ, Adolf Bratoljub, 1942: Zašto korienski pravopis? Uz provedbenu naredbu o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu. *Spremnost* 1/19. 6–7.
- MAMIĆ, Mile, 1993: Mađarski elementi u Krležinim djelima. *Jezik* 41. 40–46.
- ŠOJAT, Antun, 1969a: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 2/3–4. Zagreb. 49–61.
- ŠOJAT, Antun, 1969b: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 2/5. Zagreb. 65–80.
- ŠOJAT, Antun, 1969c: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 2/7–8. Zagreb. 49–64.
- ŠOJAT, Antun, 1969d: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 2/10. Zagreb. 65–80.
- ŠOJAT, Antun, 1969e: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 2/12. Zagreb. 65–80.
- ŠOJAT, Antun, 1970a: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 3/2. Zagreb. 81–96.
- ŠOJAT, Antun, 1970b: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 3/3–4. Zagreb. 65–80.
- ŠOJAT, Antun, 1970c: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 3/10. Zagreb. 49–64.
- ŠOJAT, Antun, 1971a: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 4/10. Zagreb. 81–96.
- ŠOJAT, Antun, 1971b: Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti). *Kaj* 4/11. Zagreb. 65–80.
- ŽAGAR SZENTESI, Orsolya, 2003: Semantička adaptacija hungarizama u hrvatskom jeziku. U: Sočanac, Lelija et al.: *Adaptacija modela šest europskih jezika u hrvatskom na semantičkoj razini*. *Filologija* 41. 123–130.

